

KNIHOVNA JANA NERUDY JAKO JEDEN ZE ZDROJŮ JEHO BELETRISTICKÉ A NOVINÁŘSKÉ AKTIVITY¹

Václav Petrbock

The Library of Jan Neruda as One of the Sources of His Literary and Journalistic Activities

Abstract: The article on the incomplete library of Jan Neruda, comprising 2,493 items (with the individual items frequently containing several volumes) is the first to deal in more detail with its thematic and authorial composition as well as with further provenance marks which make it possible to identify also other owners of the titles purchased (or otherwise acquired) by Neruda. The library provides a representative insight into the owner's acquisition, his interests and hobbies concerning the social, cultural, literary and theatrical activities while enabling the identification of the circles of his friends, acquaintances and colleagues based on dedications written in the books. Another group is formed by books related to Neruda's editorial activities (review copies for the weekly *Lumír* or the daily *Národní listy*). Neruda's library is likewise important for further considerations on the history of Czech journalism and theatre criticism in the second half of the 19th century. It has also allowed for an insight into the author's 'creative workshop' through analysis and critical evaluation of the text underlined and glosses. By comparing it with the works published (feuilletons, travelogues, poetry, prose etc.), several initial attempts have been made to uncover some sources of Neruda's creative activity.

Keywords: Jan Neruda (1834–1891) – library – provenance marks – provenance – literary studies – theatre studies – cultural studies – journalism – criticism – Czech literature

Dochovaná část knihovny Jana Nerudy (1834–1891), proslulého básníka, prozaika, divadelního, literárního a výtvarného kritika a fejetonisty, nebyla dosud často předmětem komplexnějšího knihovědného ani literárněhistorického zkoumání. O její existenci se sice ví, ale pozornost jí byla věnována pouze částečně – zejména v souvislosti s jejím prodejem, dvojí akvizicí a konečně umístěním v Knihovně Národního muzea. Badatelsky byla rovněž využívána – alespoň přiznaným způsobem – poměrně málo. Následující převážně popisný příspěvek se proto pokusí v rámci seznámení s její skladbou demonstrovat na několika názorných případech způsob nabývání knih, resp. časopisů, a poté alespoň naznačit možnosti jejího dalšího badatelského využití. Další intenzivnější analýze tohoto jedinečného knihovního celku však dosud brání její nedokončená (a zdá se, že i ne zcela vždy důsledně prováděná) knihovnická katalogizace. Ta by spolu s důkladnou fyzickou prohlídkou každého svazku umožnila v interakci se zachovalou osobní pozůstalostí Jana Nerudy, deponovanou v Literárním archivu PNP² za pomoci sekundární literatury (zejména pramenného, žel nedokončeného kompendia *Život Jana Nerudy*, vydávané Miloslavem Novotným) podkrýt něk-

teré zdroje Nerudovy tvůrčí aktivity. Bez tohoto vzhledu do autorovy „tvůrčí dílny“, analýzy a kritického vyhodnocování podtrhávání a připisků a následného srovnání s publikovaným dílem (fejetonistikou, cestopisy, poezií i prózou apod.) je další cesta k porozumění složité Nerudovy tvůrčí osobnosti obtížná, další interpretační pokusy bez bezpečné znalosti těchto jedinečných pramenů jsou předem určeny k nezdaru.

Nejprve krátce k lokaci této knižní sbírky: podle Miloslava Novotného v závěti Jana Nerudy z 8. října 1890 se „o knihovně zvlášť nemluví“³. Majitelkou Nerudových knih stejně jako dědičkou autorských práv se stala 5. září 1891 jeho posluhovačka Anna Haralíková. Podle názoru Novotného, k němuž se přikláním, „básník sám neviděl ve své knihovně snůšku rarit a vzácností, která by měla být uchována se zvláštní nějakou pietou.“⁴ Haralíková se knihovnu pokoušela jako celek rozprodat (za 500 zlatých), ale kupce se podařilo najít až po více než roce, kdy o jejím novém umístění nejprve ve skladišti „starých časopisů, knih a haraburd“ a později ve zvláštní skříni studentského spolku Slavia psal Bohumil Němec v *Národních listech* 1892. Podle vlastního tvrzení se měl rovněž Němec zabývat jejím

¹ Za podnět zabývat se Nerudovou knihovnou a všestrannou podporu při vzniku tohoto článku srdečně děkuji Martě Vaculínové.

² Ke konci dubna 2014 Nerudův osobní fond obsahoval celkem 33 kartónů. Přírůstky do roku 1964 (28 kartónů) zpracovala ve 2. stupni evidence MOURKOVÁ, Jarmila (*Jan Neruda*, Praha 1964, edice inv. č. 89). Dodatky v rozsahu 5 kartónů mají být uspořádány v 1. stupni evidence; srov. <http://pamatniknarodnihopisemnictvi.cz/neruda-jan/> (náhled 3. 5. 2014).

³ NOVOTNÝ, Miloslav. Jan Neruda a knihy. In *Český bibliofil* 1942, s. 51–73, zde s. 67. Viz též VEJVARA, Josef. Poslední řízení a pozůstalost Jana Nerudy. *Osvěta* 41, 1911, s. 348–352.

⁴ Tamtéž.

srovnáním, řazením a prohlížením. Patrně z piety vůči bývalému majiteli tvrdil, že „*všechny ty knihy [z oboru kulturní historie, VP], jejichž obsah je často velice suchopárný, prostudoval Neruda pilně a svědomitě. Na každé stránce vidíme nějakou jeho poznámku a obálky jsou hustě popsány číslicemi odkazujícími k té či oné stránce (...). Lede kde nalezneme lístek s kritickými poznámkami, s výpisky či seznamem materiálu k další práci.*“⁵ Zda knihovní celek opatřil razítkem „Nerudova knihovna“ s charakteristickým rovnoramenným trojúhelníkem (Nerudovou fejetonistickou šifrou) Němec či někdo jiný, ať ještě ve Slavii nebo dalších institucích, jež knihovnu vlastnily, nelze definitivně určit. Ze Slavie přešla knihovna (neznámo kdy, nejpozději ale začátkem roku 1901) do držení Spolku pro vystavění Akademického domu. Spolek ji snad zamýšlel prodat, jako možný kupec byla oslovena Umělecká beseda. Přesto knihovna zůstala majetkem Spolku do roku 1910, kdy se ji Akademický dům rozhodl deponovat na výzvu správy muzejní knihovny v budově Národního muzea (původně bylo zmiňováno i Náprstkovo muzeum) spolu se jmenným katalogem a částí mobiliáře z Nerudovy pracovny.⁶ Klub za starou Prahu, Klub českých dramatiků, Umělecká beseda a Spolek českých bibliofilů doprovodily tento dar prosbou, aby tyto předměty Národní muzeum rezervovalo „*pro příští Nerudův interieur*“⁷. V Národním muzeu byla knihovna od roku 1912 do roku 1934 deponována ve dvou skříních v Sálu starých tisků a opatřena kulatým červeným razítkem „*Museum regni bohemiae*“. V roce Nerudových stých narozenin byla přenesena do literárního oddělení, zrevidována a znovu postavena. Patrně v roce 1946 byla znovu inventarizována (svědčí o tom inventární čísla, psaná perem zpravidla na poslední strany knih). Do roku 1962 byla součástí Literárního archivu Knihovny Národního muzea, po delimitaci Nerudovy písemné pozůstalosti do Literárního archivu PNP byla o rok později zkatalogizována. V roce 1967 byla převezena na depozitář Knihovny NM na zámku v Peruci, a konečně v roce 1996 byla přemístěna do nových depozitářů KNM v Terezíně.

Nerudova knihovna obsahuje podle zmíněného katalogu a poslední revize v roce 2010 celkem 3504 svazků o 2493 titulech, jednotlivé položky obsahují mnohdy několik svazků. Při fyzické prohlídce knihovny, jež proběhla od června 2013 do dubna 2014 autorem tohoto příspěvku, byly nicméně zjištěny některé chybějící exempláře (např. jsem nenašel knihu Joachima Barranda, *Défence des Colonies*, 1861; č. 2407 rukopisného katalogu z roku 1963). Navíc schází knihy patřící původně Nerudovým rodičům, zejména matce Barboře, obsahující tzv. „*kramářskou*“ literární a náboženskovzdělávatelnou produkci 40.–50. let 19. století, kterou obšírně popisuje Novotný ve své studii, a Nerudovy knihy z dětství, zmíněné tamže⁸. Českojazyčné spisy tvoří necelou polovinu knižní sbírky.

Přejdu nyní k popisné analýze jednotlivých tematických celků. Kromě beletrie (a jejích jednotlivých jazykových oblastí a časových úseků) bude zvláště zmíněna kulturní historie, tematicky nejnápadnější část celé sbírky. Uvedeny budou – jako pars pro toto – jednotlivé tituly, zajímavé dedikace, provenienční znaky a stav knihy. Na tomto místě je zapotřebí uvést, že informaci o stavu opotřebovanosti je třeba brát s nemalou rezervou – nelze vyloučit působení jiné osoby než Nerudovy, nerozřezané svazky pak nelze automaticky uvádět jako Nerudou nepřečtené – ke své četbě mohl užívat jiné exempláře, dnes nedochované či rozdané.⁹

Snadno lze rozpoznat knihy, které k původní Nerudově knize jistě nepatřily. Jde o jednotlivé tituly, které vyšly po roce 1891, kdy Neruda zemřel. Patří mezi ně např. František Xaver Svoboda, *Probuzení*, 1893; Charles Dickens, *Dvě povídky*, 1893; nebo Ferdinand Menčík, *J. Kollár, pěvec slovanské vzájemnosti*, 1893, stejně jako některé svazky z Nerudových sebraných spisů, vřazených sem dodatečně. U jiných knih (opatřených např. razítkem „Spolku Slavia“ v celé řadě variací) to s jistotou říci nelze, protože všechny obsahují i razítko „Nerudova knihovna“, dodávané do knih tohoto celku dodatečně. Některé knihy nebyly zjevně adresovány Nerudovi, ale redakci *Hlasu*, *Národních listů*, *Květu* či *Lumíra* s prosbou o recenzi, jako kupříkladu svazek *Básní Emanuela Miřiovského* (1869; v *Národních listech* vyšla zpráva o vydání 10. 6. 1869). Jindy kniha ohlášena (tím spíše recenzována) nebyla, jak dokládá spisek *Vosk a jeho pravá cena* (1866), kde je uvedena žádost o recenzi „*K laskavému oznámení slavné redakci „Květu“ se srdečným pozdravem Libor Scholz, kněz*“.

Zachovaná Nerudova knihovna obsahuje i dvě cenné knihy z Nerudova mládí, jež unikly i přednímu znalci Miloslavu Novotnému. Jde o učebnici *Lehrbuch der römischen Alterthümer für die Grammatikal-Klassen* (1843) se záznamy počítání dětskou rukou (snad Nerudovou) a označením původní knihkupecké proveniencie pomocí oválného razítka „*Verschl. Administrat. K. K. Schulbücher*“ a především pak *Českou čítací knihu pro pátou a šestou gymnasiální třídu* (1851). Tato nenápadná ošumělá kniha vynikajícím způsobem dokládá, jak s ní její majitel nakládal: na předešlé jsou různé záznamy a výpisky česky, německy i latinsky, vesměs týkající se výuky, a ovšem nezbytné (kdo z nás je neprováděl?) kresbičky. V samotném textu Neruda občas podtrhával (na s. 449 o Komenském, v obsahu jistě ne bezdůvodně si zatrhl báseň Antonína Jaroslava Puchmajera o Janu Žižkovi).

Co se týče knih z pozdějších let, je třeba v první řadě uvést několik ročníků časopisů, hlavně českých a německých, ojediněle francouzských (*Revue de deux Mondes*). Neúplně zachované redakční exempláře *Obrazů života* (včetně dnes mnohdy již nedochovaných obálek, kde jsou cenné informace, jako listárna redakce, inzerce, zábavná

⁵ NĚMEC, Bohumil. O knihovně Nerudově. *Národní listy* 32, 1892, č. 329, 28. 11., s. 1.

⁶ R. W. (WOLF, Richard). Akademická knihovna II. *Čas* 1909, č. 261, 21. 9., s. 2–3.

⁷ NOVOTNÝ, M., c. d., s. 69. Zde i podrobně popsáno celé přejímací řízení.

⁸ NOVOTNÝ, M., c. d., s. 53–59 a s. 59–60.

⁹ Pro toto tvrzení uvádím následující důkaz: v Nerudově knihovně se nachází nerozřezaný svazek básní *Immortely* (1879) Irmy Geisslové, jež bývají dnes vykládány jako předznamenání české literární dekadence. Jak známo, Neruda vydání knihy podpořil a doprovodil recenzemi v *Národních listech* 14. 12. 1879 a *Osvětě* 1880 (obojí In NERUDA, Jan. *Literatura* 3. Vyd. Jan Thon. Praha: Odeon, 1966, s. 89, 137). Jeho důkladná znalost zmíněného titulu je tedy nade vše pochybnost.

příloha, údaje o periodicitě, a rubrika „knihy zaslané“) a *Květy* (časopisy jsou bez rukopisných poznámek) střídají *Časopis českého muzea* (od konce padesátých do konce osmdesátých let, později nerozřezané) a časopis *Osvěta* (vesměs nerozřezán). Z německých časopisů, které často využíval redaktor Neruda jako zdroj pro drobné zprávy a informace, je třeba zmínit oblíbený měsíčník *Westermanns Monatshefte* (konec 50. a část 60. let) a neméně proslulý *Heimgarten* (70. a 80. léta, s občasným podtrháváním)¹⁰. V almanachu *Almanah na oslavu sedmdesátých narozenin Al. Vojt. Šembery*, 1877 jsou přítom rozřezány toliko básně Jos. Říhy a článek Vlastimila Masaryka (tj. Tomáše G. Masaryka)...

Ze starší literatury české je třeba uvést: Husovy *Sebrané české spisy* 1–3 (1865–68), v edici K. J. Erbena, ovšem jen částečně rozřezané. Ani oba díly tzv. muzejního *Výboru z literatury české* (1845, 1868) které rovněž připravil K. J. Erben, nenesou zjevné známky častého užívání. Obrozená literatura je zastoupena nečetně (Šebestiána Hněvkovského *Děvín*, 1829; téhož *Jaromír*, b.d.; Nerudou ctěného Václava Hanky, např. *Počátky posvátného jazyka slovanského...*, 1846, se starým exlibris „J. N.“, číslo „18“ a výpisky). Díla starších českých autorů se spíše objevují v novějších vydáních (František Ladislav Čelakovský, *Mudrosloví národu slovanského v přísloví*, 1852, s podtrháváním a dalšími znaky užití; Jan Kollár, *Cestopis do horní Italie I–II*, 1863; s vlastnickým přípisem „Ehl“ a razítkem „Spolek posluchačů inženýrství“, zjevně nečteno; Karel Jaromír Erben, *Vybrané báje a pověsti národní*, 1869). Nerudův beletristický zájem (a akvizice) zjevně patřila především generaci jeho současníků, kolegů a přátel. Vedle knih Josefa Václava Friče, Ferdinanda Břetislava Mikovce, Antala Staška (s dedikacemi tištěnými i rukopisnými; exemplář rozsáhlé básně *Václav*. Část 1, 1872 s tištěnou dedikací „Milému příteli svému Janu Nerudovi spolubojovníku v českých Thermopylách věnuje spisovatel“ je nerozřezána) a Eduarda Rüffera (včetně v českých zemích vzácných exemplářů německých básní a divadelních her) je možné v Nerudově knihovně obdivovat četné tisky básnických sbírek a příležitostných spisů konce 50. a počátku 60. let 19. století (mimo jiné Františka Jana Jezbery, Františka Boleslava Květa, Vojtěcha Lešetického). V exempláři *Básní Anny Vlastimily Růžičkové* (1859) si lze přečíst celou řadu jedovatých kritických poznámek o nedotknutelnosti vlastenecké literatury, které se staly hlavními argumenty časopisecky uveřejněné recenze.¹¹ Dále zde existují mj. jednotlivé knihy Otakara Červinky, Miroslava Krajníka (*Jan Roháč z Dubé*, 1880; s dedikací, nerozřezaná), Ferdinanda Schulze, a dalších mladších adeptů básnické i dramatické múzy, jejichž díla Neruda recenzoval. Za vzácný tisk lze považovat hektografované *Výletní noviny pražského Sokola* (1883), jež stárnoucímu (bývalému) sokolskému výletníku (1. 6. 1862 se účastnil svčení sokolského praporu a následně výletu do Krče) připomnělo i jeho teh-

dejší milostné avantýry s Terezií Macháčkovou. Kolegové Nerudovi často darovali i své překladové knihy (kupř. Primus Sobotka překlad *Enocha Ardena*, 1875 od Alfreda Tennysona, s dedikací „vzácnému příteli Janu Nerudovi“, nerozřezáno). Početné jsou i jednotlivé svazky *Divadelní bibliotéky* (svazky z konce 50. a počátku 60. let rozřezány, později nikoliv) a *Divadelního ochotníka*, přesvědčivě dokumentující Nerudův nestálý a komplikovaný vztah k českému divadlu a divadelní dramaturgii.

Významné místo v Nerudově knihovně zaujímá cizojazyčná beletrie, v naprosté většině v němčině. Kromě tří zásadních děl pro další básnickou i publicistickou činnost mladého Nerudy, a sice básně Sándora Petöfiho, *Gedichte* (1851), Heinricha Heineho, *Buch der Lieder* (1849) a Ludwiga Börneho, *Nachgelassene Gedichte*, 1–2 (1846; všechny tři nesou stopy častého užívání) je třeba uvést sebrané spisy (vesměs v sešitech, občas svázaných) klasiků německé a částečně též německorakouské literatury 18.–19. století (Johann Baptist von Alxinger, Berthold Auerbach, Ludwig Börne, Josef Freiherr von Eichendorff; Johann Wolfgang Goethe, Johann Peter Hebel, Heinrich Heine, Johann Gottfried Herder, Alexander von Humboldt, August Wilhelm Iffland, Nikolaus Lenau, Gotthold Ephraim Lessing, August Platen, Friedrich Schiller, Christoph Martin Wieland), vydané v druhé polovině 50. let. Občas je na obálce (např. u č. 1495 rkp. katalogu v případě Eichendorffa) poznamenáno (knihkupcem?) Nerudovo jméno. Takřka všechny tituly však zůstaly nerozřezány a nečteny. Zdá se, že literární zájmy majitele těchto knih se prudce proměnily počátkem 60. let v souvislosti s jeho žurnalistickou profesí směrem ke kulturní vědě a historii. Mezi další beletristické tituly uvádím Blumauerovy *Freymauer-gedichte* (1785), román Karla Spindlera *Der Jude* (1854), zaměřený proti náboženskému fanatismu (nerozřezaný), spis oblíbeného autora sentimentálních témat Oscara von Redwitz *Amaranth* 1853 (s poznámkou „*Michle, am Tage des hl. Alois 1856*“, možná od Anny Holinové), epos vídeňského žurnalisty Morize Mandla *Käthchen von Heilbron* (1873; s knihkupeckým štítkem „*Carl Gerold und Sohn, Wien*“)¹², nebo básnické spisy milovaného Lenaua (se stopami po přečtení). Objevují se i dnes takřka neznámí autoři, např. sebrané spisy autora osudových tragédií Ernsta Christopa svobodného pána von Houwald. Beletrii využíval Neruda i při psaní svých kulturněhistorických fejetonů. Ve své „studii“ „*Báby*“ i „*baby*“ (*Lumír* 1879)¹³ tak na závěr s gustem citoval lechtivě erotické dvojsmyslné dvojverší z knihy Richarda Baumbacha *Zlatorog. Eine Alpensage* (1877), kterou vlastnil. Pozdnímu Nerudovi, jenž světu stále méně rozuměl (a rozumět stále méně chtěl), zjevně udělala potěšení novela švábského romantika Eduarda Mörika *Mozart auf der Reise nach Prag*, 1890, v níž si často podtrhával. Některé knihy Nerudovi darovali jeho známí a přátelé, např. překladatel jeho *Písní kosmických* Gustav Pawikowsky (hra *Agnis von Meran*, 1878, s dedikací) nebo

¹⁰ K tomuto běžného postupu srov. TUREČEK, Dalibor. *Fejeton Jana Nerudy*. Praha: ARSCI, 2007, s. 60–61.

¹¹ *Obrazy života* 17. 10. 1859, knižně In NERUDA, Jan. *Literatura* 1. Vyd. Jan Thon. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 147–148.

¹² Lze předpokládat, že si knihu koupil Nerudova ve Vídni v témže roce, kdy navštívil Světovou výstavu, o níž rovněž psal do *Národních listů*.

¹³ Knižně vyšlo: NERUDA, Jan. „*Báby*“ i „*baby*“, *Studie krátké i kratší* 2. Vyd. Jaroslav Zima. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 408–438; uvedený odkaz se nachází na s. 438.

Ada Christen (*Lieder einer Verlorenen*, 1873), s níž se seznámil díky Vratislavu K. Šemberovi ve Vídni a dopisoval si s ní do konce života.

Za důležité je třeba považovat rovněž výskyt některých knižních publikací soudobé německojazyčné produkce českých zemí. Opět uvedu jen některé případy: vedle reprezentativní antologie Heinricha von Lobsdorf, *Lieder der Heimath*, 1871 (nerozřezané, s jedinou příznačnou výjimkou, někdejšího Nerudova mentora z *Tagesbote aus Böhmen* Davida Kuha; v obsahu si ovšem majitel horlivě podtrhával) existuje v knihovně takřka úplná původní i překladatelská knižní produkce Nerudova přítele Alfreda Waldaua (např. *Blätter und Blüten im Winde*, 1857; dedikace na předešlý „Herrn J. Neruda zur freundlichen Erinnerung an der Verfasser. Prag, 3. März 1858.“; *Věnceslav Hankas Lieder. Aus dem Böhmischem von Alfred Waldau*, 1863; nerozřezáno; na obálce „Redaktions Exemplar!“; oválné razítko „H. Dominicus. Buch, Kunst u. Musikalien Handlung in Prag“; *Böhmische Nationaltänze*, 1859; dedikace „Českému spisovateli panu panu Janovi Nerudovi věnuje básník“; u tohoto svazku existuje i dedikace tištěná „Seinem Freunde Johann Neruda gewidmet“ či vlivná antologie a literární pojednání o básnicích samoucích *Böhmische Naturdichter*, dedikace „An gefeierten? [?] Autor der Francesca [?] in aufrichtiger Verachtung vom Verfasser, der die Francesca nicht versteht“. Verfasser von Francesca). Obdobně četné jsou i knihy dalšího známého, Siegfrieda Kappera (mj. *Fürst Lazar*, 1853; *Gusle. Ohlasy černoohorské*, 1875, podtrháno; *Slavische Melodien*, 1844). Registruji rovněž jednotlivé knižní svazky příslušníka starší generace Karla Egona Eberta *Eine Magyarenfrau*, 1866 (s rukopisným záznamem o datu koupi), Alfreda Meissnera (původní i překlady do češtiny) nebo *Gedichte* (1881) poslance zemského sněmu za tachovský okres, tamního starosty a básníka politických témat Heinricha Swobody. O Nerudových zájmech týkajících se ambivalentně hodnocených židovských témat bude řeč dále, zde jen upozorním na ohmataný svazek rozsáhlé filozofické básně spolužáka a pozdějšího divadelního kritika Bohemie Seligmanna Hellera *Ahasverus* (1868), zjevně užitý pro oslavný fejeton *Věčný žid*¹⁴ stejně jako *Gedichte* téhož (1873). Vzácný je svazek beletrických příspěvků, připravených Alfredem Klaarem pod názvem *Literarische Sammelbüchse für Joachimsthal* (1873). Výtěžek měl připadnout poškozeným živelnou katastrofou v Jáchymově.

Z dalších jazykověkulturních oblastí je třeba uvést literaturu angloamerickou, vesměs v německých překladech: vedle povídek Edgara Allana Poea *Erstaunliche Geschichten*, 1859 jsou to svazky ze sbírky Bibliothek ausländischer Klassiker: *Amerikanische Anthologie*, 1870; básně Percy Bysshe Shelleyho, 1866; *Canterbury-Geschichten* Geoffrey Chaucera, 1866; Henryho G. Longfellowa, *Lied von Hiawatha*, 1859. Česky je tu zastoupeno několik svazků tzv. matičního překladu Shakespeara (s razítkem Akademického spolku Slavia). Opět připomínka čtenářských zájmů pozdního Nerudy: skvostně vydaný Mark Twain,

Huckleberry Fin, 1890. Z francouzské literatury Nerudu zajímalo zejména drama (hry Beaumarchaisovy, Racinovy, Molièrovy, opět v edici Bibliothek ausländischer Klassiker, často podtrháváno), občas i jiné tituly (romány Victora Huga). Výjimečné jsou knihy Julesa Verna, jež Neruda získal od Vratislava K. Šembery a publicisticky je propagoval.¹⁵ Ve francouzštině je pouze svazek Jean de La Bruyère, *Les caractères*, 1873 (s vlastnickým příspěvkem „Ferda Náprstek“). Ještě méně se vyskytuje literatura ruská (romány Ivana Turgeněva, dále *Michail Lermontoffs poetischer Nachlass, übersetzt von Friedrich Bodenstedt*, 1852, mj. vlastnický příspěvek „F. L. Vorlíček“, tj. překladatel a publicista František Ladislav Vorlíček) a polská (mj. Adam Mickiewicz, *Pisma, Tom I, Pan Tadeusz*, 1844; s razítkem „Spolek posluchačů inženýrství“ a vlastnickým příspěvkem „Uhl“). Z literatury španělské budiž zde uveden aspoň několikisvazkový komplet *Spanisches Theater* (1868, podtrháváno). Marný (zdá se) zájem autorů a publicistů přimět Nerudu zajímat se o literaturu slovenskou dokládají knihy Svetozára Hurbana Vajanského (*Besedy a dumky*, 1883, s dedikací „Nerudovi, který reformátorským duchem siahol do českej literatury znakom hlbokej úcty Svetozar Hurban Vajanský“) a Jonáše Záborského, které jsou nerozřezané. V almanachu *Ňitra* (II. díl, 1844) jsou podtrhány pouze básně Janka Krále. Spíše kvůli provenienčním znakům (a bývalému spolužákovi Michału Hórníkovi) je třeba uvést literaturu lužickosrbskou: některé knihy (A. Jencž, *Selenska i jeho wobydlerjo*, 2. díl, 1853; J. B. Mucžink, *Boža krasnosz w stwórbi*, 2. díl, 1854; M. Hórník, *Biblijske stawismy*, 1853) nesou na obálce poznámku „P. Ant. Markovi v Libuni“. Další část knihovny obsahuje různé antologie soudobé německé, francouzské, italské i španělské poezie, antologie řecko-římských klasiků (J. E. Goldhagen, *Griechische und römische Anthologie...*, 1767; s knihovnickými značkami a signaturami, antikvariátní cenou, dobovou vazbou a razítkem „Akademicko inženýrský spolek Slavia“). Početnější jsou rovněž antologie folklóru nejrůznější provenience (české, estonské, francouzské, finské, dánské, indiánské, indické, maďarské, novořecké (*Kreta-Biene oder kretische Volkslieder*, 1874, podtrháváno), španělské, židovské aj.). Neběžný zájem Nerudy o staré literatury (skandinávské, starofrancouzské, katalánské, skotské) je patrný v řadě titulů ze 60. a 70. let, zatímco dřívější akvizici staré německé literatury (*Parsifal*, *Gudrun*, *Nibelungenlied*, *Simrockova edice Das kleine Heldenbuch*) z konce 50. let Neruda podle všeho ani nerozřezal. Tyto knihy si jednak přivázel z cest ze zahraničí, jednak si je objednával u knihkupců a antikvářů, jejichž akviziční možnosti nelze podle dostupných údajů vůbec podceňovat. Např. u svazku *Norwegische Volksmährchen. In die deutsche Literatur eingeführt von Ludwig Tieck. I–II* (1847) je sice uvedeno na obálce knihkupecké razítko „Ernst Julius Günther. Buchhandlung in Leipzig“, ale rovněž česká popiska „2 díly 1.20 [zl., pozn. VP]“. Ostatně knihy původně z různých lipských knihkupectví se nalézají ve sbírce častěji, což nepřekvapí, neboť Lipsko pla-

¹⁴ NERUDA, Jan. Ahasver, věčný Žid. *Národní listy* 11. 4. 1874; knižně In NERUDA, Jan. *Studie krátké i kratší* 2. Vyd. Jaroslav Zima. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 83–86.

¹⁵ Srov. Nerudův dopis Šemberovi psaný před vánoce 1874 (NERUDA, Jan. *Dopisy* 2. Vyd. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1954, s. 68), kde mu mj. děkuje i za zaslání Schopenhauerovy knihy. Viz i KOVAŘÍK, František. *Nerudova cesta k pramenům dětství*. Praha: Albatros 1971, s. 110–114.

tilo již od konce 17. století za metropoli německého obchodu s knihami. V knihovně se dají nalézt i německojazyčné sbírky českých a pražských pověstí Weyrotherovy a Grohmannovy z 60. let; o Josefa Virgila Grohmana se jejich majitel „otřel“ ve článku, tepajícím německojazyčné autory z Prahy a dokládajícím nízkou úroveň tamní literatury.¹⁶

Zájem o satiru, epigram a vtip dokládají vedle četných soudobých sbírek (*Schulwitz. Gesammelt und herausgegeben von Major*, 1872; na obálce datum koupě „16/5 72“, podtrháváno) také některé staré tisky (*Geschichte einiger Esel...*, 1782; *Freye Bemerkungen über Berlin, Leipzig und Prag*, 1785; *Der vollkommene Grobian*, Hildburghausen, b.d., na obálce nálepka knihkupectví „*Silber und Schenk Buchhandlung Prag. Mitte der Eisengasse No. 546*“, podtrháno) pořizované dodatečně v antikvariátech. O soustředěnější pozornosti věnované humoru a satíře svědčí i sedmidílný *Conversationslexicon des Witzes* a spis Otto Wilhelma von Gierke *Humor in der deutschen Recht* (1871), z něhož Neruda čerpal látku pro svou črtu *Humór v německém právé* (1871),¹⁷ formulovanou – překvapivě – bez obvyklého nacionálně zaměřeného ostnu. V antikvariátech si pořizoval (nebo nechal zasílat) Neruda i další staré knihy, jež se zabývaly tématem jazyka a jeho užití (včetně /auto/parodie, kritiky klišé a fráze), ať už *Der redliche Nach-richter*, 1697, bavorského jezuita Jeremiase Drexelia *Orbis Phäeton To jest Podpal celého světa Jazyk lidský...*, 1762, podtrháváno, s rodinnými zápisky rodiny Klimentovy (1817/18–1854)¹⁸, pamfletický *Wörterbuch der französischen Revolutionsprache*, 1793 nebo *Curiöses Bauern-Lexicon worinnen die meisten in unserer teutschen Sprache vorkomende fremde Wörter erklärt... bey jedem Wort eine lächerliche Bäuerisch oder Jüdische Redensart beygefüget wird.* von Belemnon, 1728).

Podstatnou část Nerudovy knihovny zaujímá odborná produkce, z velké části (ač ne výlučně) německojazyčná. Z literární vědy jsou tu zastoupena mj. českojazyčná kompendia Josefa Jungmanna, Aloise Vojtěcha Šembery a Františka Bačkovského (Bačkovský rovněž Nerudovi věnoval svou edici básní Palackého a Šafaříka, vzletnými slovy „*Slovutnému pánu panu J. Nerudovi, redaktoru, z úcty nejhlubší darem Dr. Fr. Bačkovský, 15/IV/89*“), nerozřezaný zůstal spis *Historie literatury české* (1880) Karla Tieftrunka. Knihovna obsahuje spisy původní i překladové (opět je třeba připomenout, že v němčině) o literatuře německé (mj. Georg Gottfried Gervinus, Julian Schmidt), anglické, francouzské, holandské, polské; ve francouzštině se vyskytuje spis Alfreda Bougeaulta *Histoire des littératures étrangères* (1876) s dedikací častého Nerudova „akvizitora“ a přítele „*Janu Nerudovi V. K. Šembera*“. Se zmínkou o dedikaci

spisu někdejšího Nerudova učitele Martina Hattaly *Přídavek ku prvému dílu zbytků rýmovaných Alexandreid staročeských...* 1881 („*P. t. p. J. Nerudovi z úcty zvláštní M. Hattala*“) zmiňují i literaturu o rukopisném sporu (z obou stran, pozdější polemické spisy zůstaly nerozřezány, mj. Grégrův *Na obranu Rukopisů Královédvorského a zelenohorského*, 1886; s dedikací „*Milý Jene! Přijmi zde na důkaz mé přátelské oddanosti. Dr. Julius Grégr*“). Téma „pokleslé literatury“ je zastoupeno literárněhistorickým spisem, prvním svého druhu vůbec, Appelovým *Die Ritter-, Rauber- und Schauerromantik* (1857). Spisy estetické dokumentuje hojně zastoupený Josef Durdík, většinou s dedikací; knihy, kde je uváděn jako autor, jsou vesměs nerozřezány, např. *Poetika jakožto aesthetika umění básnického*, díl 1, 1881; *Všeobecná aesthetika*, svazku IV, sešit 1; s přelepenou dedikací autora, zde poznámka „*K laskavému oznámení*“; nebo *Dějepisný nástin filosofie novověké*, 1870. Zaujme i spis Augusta Wilhelma Ambrose, *Zur Grenzen der Musik und der Poesie*, 1872 a sebrané spisy Richarda Wagnera. Teorii žurnalistiky je rovněž věnováno několik knih, budiž uvedena vlivná a (nejen) v českém prostředí užívaná kniha Ernsta Ecksteina, *Beiträge zur Geschichte des Feuilletons*, 1876.¹⁹ Dojem z Nerudovy sčetlosti, která ohromovala už současníky, mohla být podpořena (anebo vyvolána) četnými svazky–sbírkami epigramů, žertovných sentencí, citátů (často užívaných, např. *Urväter Hausrath in Spruch und Lehre*, 1885; Hermann Alexander von Berlepsch, *Konkordanz der poetischen National-Literatur*, 1850). Jakýmsi předchůdcem proslulých *Podobizen*, krátkých medailonků osobností z českého i zahraničního prostředí, byl *Kalendářík lidstva*, 1876, vydávaný a redigovaný Nerudou. V jeho knihovně se nachází všechny dochované svazky, autor je zjevně často používal pro svou publicistickou práci. Pro práci dočasného divadelního referenta i někdejšího dramatika byly nezbytné příručky dramaturgické a divadelně historické (např. Heinrich Theodor Rötcher: *Die Kunst der dramatischen Darstellung*, 1846, rozřezáno, podtrháno, vsunuty novinové výstřížky; Adolf Rutenberg, *Dramatische Schriftsteller des Zweiten Kaiserreichs*, 1872; Carl Friedrich Floegel, *Geschichte der komischen Literatur* 1–2, 1786; Ignaz Hub, *Die deutsche komische und humoristische Dichtung* 1–3, 1855–66; Friedrich Kreysing, *Shakespeare-Fragen*, 1871).

Téma kulturní historie v nejširším slova smyslu je, jak jsem již uvedl, hojně zastoupeno: především je třeba uvést práce německého historika Wilhelma Riehla, zakladatele národopisu jako „národní vědy“, jehož úvahy a případové studie na různá kulturněhistorická témata Nerudovi jistě

¹⁶ NERUDA, Jan. Drobné klepy. V Praze 18. února, *Hlas* 19. 2. 1862, knižně in NERUDA, Jan. *Česká společnost*. 1. Vyd. Josef Polák. Praha: Československý spisovatel, 1951, s. 108–111, zde s. 109.

¹⁷ Humór v německém právé. In NERUDA, Jan. *Žerty hravé i dravé*. Vyd. Věra Vrzalová. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1954, s. 245–247.

¹⁸ Drexelia Neruda zmiňuje ve fejetonu *Národních listů* 31. 10. 1869 jako příměr ke kritizovanému (ultramontánnímu) historikovi Constantinu Höflerovi, který rovněž pocházel v Bavorska (knižně in NERUDA, Jan. Nový pamflet Höflerův – O Rebeko – Obtíže translátorské – Vzpomínka na muže – Několik hloupých otázek, pak interpelace k Přemyslu Otakarovi II., *Česká společnost*. 2. Vyd. Josef Polák. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1956, s. 553–555, zde s. 553) a později rovněž ve fejetonu V Praze 18. října, *Národní listy* 19. 10. 1873 (knižně NERUDA, Jan. *Česká společnost*. 3. Vyd. František Stýblo. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1960, s. 333–336, zde s. 334) užívajícím podobenství o krokodýlu a kočce, jež zahrnul Drexelius do *Orbisu*. V tomto fejetonu se Neruda vysmíval opatřnictví tehdejší staročeské politické reprezentace.

¹⁹ O využití této knihy ve fejetonu Serváce Hellera, jemuž ji půjčil v roce 1876 (tehdy byla novinkou!) právě Neruda, srov. TUREČEK, D., c. d., s. 17–19. Neruda v dopise poznamenává: „*Ostatně, přečteš-li si přiloženou knížku až do s. 58, stačí. Prosím, abys mně ji pak hned vrátil, vypůjčil jsem si ji kvůli Tobě jen na tři dny.*“ Lokaci této knihy v Nerudově knihovně Tureček neuvádí.

konvenovaly (z řady *Naturgeschichte des Volkes als Grundlage einer deutschen Socialpolitik*, vycházející v letech 1851–1869, jsou u Nerudy zastoupeny svazky v prvním vydání *Die Familie, Bürgerliche Gesellschaft, Die Culturgeschichtlichen aus drei Jahrhunderten*). *Culturgeschichtliche Novellen*, 1859 pak Neruda přiznaně využil ve článku o národním charakteru v umění.²⁰ A nebyl by to Neruda, kdyby v sousedství těchto vlivných konceptů nevyužíval hojně i další knihy, týkající se jeho další velké náklonnosti – dobrého jídla a pití (Anthonius Anthus, *Vorlesungen über die Esskunst*, 1852²¹ nebo klasický Jean Anthelme Brillat-Savarin, *Physiologie des Geschmacks*, 1865), kuřiva (mj. *Die trockene Trunkenheit...*, 1658) a rozhodně ne v neposlední řadě jiné „slabosti“, a sice „něžného pohlaví“ (za mnohé krotce feministické přednášky Jeanne Marie von Gayette-Georgens, *Die Frauen in Erwerb und Beruf*, 1872; částečně rozřezáno a podtrháno, zvláště pasáže o povolání obecně, vztahu mezi mužem a ženou; *Des Frauenvolkes Schattenseiten. Eine Sammlung...* od Hanse Sodora, 1876, podtrháváno; Johannes Scherr, *Geschichte der deutschen Frauen*, 1860, rozřezáno; z domácí produkce je třeba uvést některé spíše vzdělavatelné spisy Elišky Krásnohorské a Karoliny Světlé). K analýze přímo vybízí tři přednášky Alberta Freybeho, *Der Karfreitag in der deutschen Dichtung* (1877) jako možný zdroj inspirace pro *Zpěvy páteční*. Svou zálibu v groteskních, skurilních, skrytých a poněkud absurdních aspektech světa, lidí a věcí, mohl Neruda rozvíjet a kultivovat ve spiscích o tajných společnostech (např. často čteném Otto Heyne-Am Rhyn, *Das Buch der Mysterien. Leben und Treiben der geheimen Gesellschaften aller Zeiten und Völker*, 1869), knihách okultistických (*Psychische Studien* von A. Aksakow) a mysterijních (*Schöpfung als entschleierte Universum*, 1851). O širokém rozpětí jeho názorů na svět svědčí výmluvně dvě vybrané knihy týkající se lékařství – anatomické přednášky Nikolause Rüdingerera, *Beiträge zur Anatomie des Gehörorgans*, 1882 a na druhé straně kuriózní *Heilsame Dreck-Apotheke wie nemlich mit Dreck unnd Urin... curirt worden*, 1696 od jakéhosi Kristiana Frantze Paulliniho (s antikvárními značkami a dobovou vazbou s rukopisnými popiskami)...

Ve srovnání s bohatou paletou témat z kulturní historie se nelze vyhnout zklamání, co se týče textů historických, uměnovědných, neřku-li filozofických. Zastoupeny jsou tu četné brožurky historického a politického charakteru, vycházející v *Matici lidu*, resp. *Epištolách svobody*, od Karla Tůmy či Václava Vlčka, z „prostonárodních dějin“ mj. Emanuel Tonner, *Výpravování dějin domácích* (1871) a jeho překlad Balbínovy *Rozpravy na obranu jazyka slovanského...* (1869), vše s různými stopami po užití (včetně neobvyklých nerozřezaných exemplářů). Větší ucelenou

skupinu tvoří knihy z oblasti církevních dějin, od pozice ultamontánní až po Nerudovi vlastní smýšlení antiklerikální: Anton Grab, *Kann ein Staat auch ohne allen Einfluß der Religion wohl bestehen?*, 1854; Johann Heinrich Hennes: *Das Leben der heiligen Theresa* (1866, snad zakoupený kvůli Tereze Macháčkové, nerozřezaný); Anton Frind, *Kirchengeschichte Böhmens*, 1862; reportážní pamflet *Šílení v klášteřích*, vydané v edici *Epištoly svobody* (hojně podtrháváno), nebo zajímavá publikace z doby osvícenství (*Vollständige Geschichte der Hußiten seit der Hinrichtung Johann Hußens bis auf die gänzliche Vertilgung aller Protestanten im Königreich Böhmen*, 1783; s exlibris „Sickel“²²). Spiskem židovského publicisty, kulturního historika a biografu Adolpha Kohuta (*Was lehrt die Bibel über den Gehorsam gegen Staat und Obrigkeit?*, 1875, nerozřezáno), který by patřil rovněž do literatury polemické týkající se křesťanství a náboženských dogmat vůbec, lze navázat na rozsáhlou skupinu judaik, knižních publikací pojednávajících o složité (konfesijně i nacionálně definované) problematice židovské. Příspěvky²³ z nedávno uskutečněného symposia o vztahu Jana Nerudy k Židům – nevyjímaje autora tohoto příspěvku – ke své škodě nevyužily poměrně ucelenou skupinu tiskovin, jež takřka bez výjimky jejich majitel pečlivě četl a studoval (soudím tak podle četných podtrhávání a dalších známek upotřebení). Zde uvedu alespoň některé z nich: kromě Wagnerova spisu *Das Judenthum in der Musik* (1869), vydaného v sebraných spisech zmíněných výše, Neruda vlastnil polemickou odpověď Julia Langa, *Zur Versöhnung des Judenthums mit Richard Wagner: Mit Benutzung zweier noch nicht veröffentlichter auf diese Angelegenheit Bezug habenden Briefe Richard Wagner's. Ein unpartheisches Votum* (1869), pamfletický spis pražského filologa a bibliisty Augusta Röhlinga, *Der Talmudjude* (1873), iniciující „zdůvodnění“ boje proti Židům hlediskem rasovým, konzervativní a protižidovský traktát Hermanna Wagenera, *Das Judenthum und der Staat* (1857), národohospodářskou polemiku s pozicí „židovského kapitálu“ Roberta von Mohla (*Wider die Gleichstellung der Juden*, 1869), pamflety *Das entlarvte Judenthum in der Neuzeit. 1. Die Juden in Frankfurt am Main*, 1871–73, ale i spisek Isidora Singera, *Sollen die Juden Christen werden?*, 1884 protřásající dobově závažné téma asimilanství i polemické ohlasy vůči vzrůstajícímu antisemitismu z liberálních židovských kruhů (vídeňský novinář a průmyslník Hermann Mises a jeho *Über die reactionäre Strömung unserer Zeit*, 1880). Mimořádnou závažnost pro další analýzu pramenů proslulého Nerudova spisu *Pro strach židovský* bude mít nepochybně důkladná analýza dosud anonymního spisu z kněžských konzervativních kruhů *Judenverfolgungen oder Emanzipation von den Juden*, jež vyšla v Münsteru v druhém vydání 1862. I zde si Neruda podtrhával celé věty

²⁰ Viz fejeton Z dvou věcí zvolil věc třetí – Naše klidnost – Triumf lidského ducha – Konduktor a omnibus – Evropské ladění – Umění a satira, *Národní listy* 23. 6. 1867, knižně NERUDA, Jan. *Česká společnost*. 2. Vyd. Josef Polák. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, s. 275–277, zde s. 277.

²¹ Nerudovy *Labužnické listy*, uveřejněné nejprve v *Národních listech* 9. 2., 23. 2., 19. 4., 22. 4. a 29. 5. 1873, později v rámci spisů ve svazku *Studie krátké i kratší*. 2. Vyd. Jaroslav Zima. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958, s. 144–162, byly inspirovány přiznaně Anthusovou knihou (zmínka na s. 150).

²² Z několika známějších nositelů tohoto příjmení považuji za nejpravděpodobnějšího dřívějšího majitele Heinricha Friedricha Franze Sickela (1794–1842), evangelického teologa a kazatele, otce historika Theodora Sickela.

²³ FRANKLI, Michal – TOMAN, Jindřich (vyd.). *Jan Neruda a Židé: texty a kontexty*. Praha: Akropolis, 2012.

a činil podrobné poznámky. Vedle této „časové“ produkce Neruda rovněž sbíral literaturu kulturněhistorickou (mj. *Die jüdischen Speisegesetze von Theologus*, tj. Emanuela Schreiber, 1869, rodáka z Lipníka n. Bečvou, pozdějšího reformovaného rabína v Bonnu a USA), nebo sbírky židovských pověstí (např. *Das Buch der Sagen und Legenden jüdischer Vorzeit*, 1873, od Abrahama M. Tendlaue). Tématem se zabýval Neruda neběžně důkladným způsobem, podle datace knih celý aktivní život, o čemž rovněž svědčí akvizice starého tisku *Ander Theil Jüdischer Historien Oder Thalmudischer Rabbinischer wunderbarlicher Mährlein...*, 1612 (mimo jiné jde o nejstarší tisk v Nerudově knihovně vůbec), nebo kuriosum A. T. Hartmanna, *Die Hebräerin am Putzstische und als Braut*, 1–2, Amsterdam 1806, součást edice *Uebersicht der wichtigsten Erfindungen in dem Reiche der Moden bei der Hebräerinnen* (s přípisem „Dr. Bertager 1843, Bibl. Wiefert, nass. in velen [?] 1829“).

Další obory humanitních věd zmíním jen pro úplnost: kromě několika encyklopedických a jiných drobných spisů uměnovědných (Franz Kugler, *Handbuch der Kunstgeschichte*, F. Overbeck, *Pompäji in seinen Gebäuden*, 1866; Hugo Freiherr von Blomberg: *Der Teufel und seine Gesellen in der bildenden Kunst*, 1867) a ojedinělých publikací filozofických (Arthur Schopenhauer, *Die beiden Grundprobleme der Ethik* (1874) a českého výboru sentencí téhož o ženách, nebo Georg Wilhelm Hegel, *Die Enzyklopädisches Wörterbuch der philosophischen Wissenschaften*, 1817) upoutá pozornost spis Friedricha Nietzscheho (*Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik*, 1872; nicméně rozřezáno je pouze prvních devět stran) a rovněž *Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs* (1848), národohospodáře, politika a pozdějšího učitele ekonomie na vídeňské univerzitě Lorenze von Stein, jež bývá řazen mezi průkopníky úvah o sociálním státě. K tematice sociální lze však přiřadit v Nerudově knihovně poměrně málo publikací, navzdory v minulosti tak často proklamovanému (a nedoloženému) tvrzení o Nerudových sympatiích k socialistickému hnutí. Vedle vydání Bolzanových kázání *Über die Gleichstellung beider Volkstämme in Böhmen*, 1849 (bez známek upotřebení) lze k nim zařadit např. Františka Chleboráda a jeho publikaci *Boj o majetek* (1884, s dedikací, avšak nerozřezáno). Mezi početné spis(k)y politického charakteru 50.–80. let lze uvést např. P. Volksmutha, *Gervinus und die Zukunft der Slaven*, 1853 (polemiku s Gervinusovým *Einleitung in die Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts*, 1853, jež Neruda rovněž vlastnil), a hlavně soudobou produkci českou: anonymní mladočeskou polemiku se staročeskou pasivní rezistencí *Má-li se jíti na sněm?* (1873), brožury Eduarda Grégra, Jakuba Malého, Václava Jaromíra Picka, Jana Palackého, Karla Sladkovského či Alfonse Šťastného (s různou mírou upotřebení). Podle signatur knihovny (č. 1058–1066) soudím, že v tomto řazení lze spatřit jistý pozdější náznak pokusu o tematické řazení jednotlivých svazků celého knižního celku.

K vrcholnému dílu Jana Nerudy patří básnická sbírka *Písně kosmické* (1878) a rovněž některé fejetony aspoň letmo se dotýkající popularizace přírodních a technických věd, zejména astronomie, meteorologie a biologie (botaniky a zoologie), ale například i paleontologie. Tento přehled by nebyl úplný, kdyby byly opomenuty údaje aspoň o několika titulech, které se tímto tématem zabývají. Vedle cizojazyčných, opět převážně německých spisů (často užívaná kniha polyhistora Johannese Blochwitz, *Farbenspiele* (1880); *Die Hagel-Theorien älterer und neuerer Zeit*, 1878, podtrháváno) si Neruda pořizoval (anebo dostával) i stále častěji vydávané tituly české, např. Josefa Durdíka *O pokroku přírodních věd* (1874), Antonína Friče *O vrstvách kůry zemské a skamenělých tvorech v nich obsažených* (1869), adaptaci známého Brehmova kompendia od Karla Starého, *Život zvířat* (1872–1878) nebo Františka Josefa Studničky, *O povětrnosti* (1872) a *O soustavě sluneční* (1869). Poslední dva zmiňované spisky profesora matematiky na pražské univerzitě a pozdějšího prvního děkana samostatné české Filozofické fakulty se vyskytují v několika exemplářích. Jistě proto, že Neruda – jak je doloženo v korespondenci – rád knihy rozdával. Tyto spisy navíc většinou vycházely v hojně rozšířené knižnici původní i přeložené beletrie a vzdělávací literatury *Malice lidu*, organizované jako čtenářský klub, v jejímž výboru Neruda zasedal a kterou publicisticky podporoval.

Na závěr tohoto stručného přehledu je třeba uvést ještě početné spisy „užitkového“ charakteru. A to jak cestopisnou literaturu (zejména sešitové vydání Heinrich Barth, *Reisen und Entdeckungen in Nord- und Centralafrika*, 1855–1858 nerozřezáno), ale především cestopisné příručky a průvodce. Ke každé své cestě se Neruda svědomitě připravoval – ať to bylo opakovaně do Vídně (poprvé za V. K. Šemberou a na Kollárův hrob v roce 1861, dále doloženo 1871, 1873, 1877, 1879 jako parlamentní zpravodaj), Bavorska, Al-saska, Paříže (duben–červen 1863, kde navštívil s Ernestem Denisem a J. V. Fričem zednářskou lóži), severní Itálie (květen 1868, setkání v Terstu s Alfredem Waldauem), do Uher (březen 1869, v Pešti byl přijat zdejšími krajany), velkou cestu do Orientu (duben–květen 1870, se sládkem Emanuele Kittlem z Vídně přes Bělehrad, Ruščuk, Konstantinopol, Athény, Smyrnu, do Jaffy, Jeruzaléma, Alexandrie a dále přes Neapol, Řím a Florencii zpět do Prahy), do severozápadních Čech (květen–červen 1872, pobýval v Teplicích²⁴, Karlových Varech, Mariánských a Františkových Lázních) až po cestu do severního, již sjednoceného Německa v srpnu 1875, kdy navštívil Hamburk, Helgoland a Berlín, a do Krkonoš a Vratislavi (1877). O cestách psal pozoruhodné fejetony, cenné tím spíše, že byl jedním z prvních českých autorů, který poznal některá vzdálená místa z vlastní zkušenosti. Budoucí badatelky a badatele je proto třeba upozornit na nesčetné množství této literární produkce, vesměs v němčině, která dokumentuje i další nerealizované plány (cestu do USA, kvůli níž si ještě v roce

²⁴ U Seumova hrobu v Teplicích si tak připomněl Nerudou vzývaný „informovaný čtenář“ jeho báseň *Mein Geburtstag* a zameditoval si o proklamované „víře v německou humanitu, a citujem-li něco novějšího z pěvců sousedních, je to leda trpký epigram (...)“. Viz NERUDA, Jan. *Národní listy* 11. 6., 12. 6., 18. 6., 19. 6., 22. 6., 3. 7., 5. 7., 6. 7., 11. 7., 19. 7., 20. 7., 24. 7., 25. 7., 30. 7., a 1. 8. 1872, knižně Severozápadní lázně naše, *Menší cesty*. Vyd. Aleš Haman. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1961, s. 153–193, zde s. 163–166. Obdobně Neruda zúčtoval na témže místě i s dalšími idoly svého mládí Augustem Heinrichem Hoffmanem von Fallersleben, Ferdinandem von Freiligrath, Moritzem Hartmanem, Alfredem Meißnerem a Anastasiem Grünem.

1882 nechal vystavit pas; nebo zájem o cestu do Černé Hory, kde chtěl Neruda působit jako válečný zpravodaj, o jeho záměru psal velmi zdrženlivě Julius Grégr Josefu Holečkovi 20. 7. 1877). V této souvislosti stojí za povšimnutí např. polemický spis Augusta Onckena, *Wiener Weltausstellung I-II*, 1873, v němž si Neruda (se zjevnou chutí) podtrhával, nebo *Stangen'sches Reise- und Skizzenbuch für Italien* od Emila J. Jonase (1870), s knihkupeckou značkou „*Knihkupectví Grégr a Dattel*“ na rohu dnešní Perlovy a Národní ulice, dříve Ferdinandovy třídy, kde si Neruda často – místo honoráře za fejetony – pořizoval knihy (dále je v průvodci označena provenience a majitel si v ní hojně podtrhával). Z cest do zahraničí si Neruda přivázel i jinou místopisnou a průvodcovskou produkci a zjevně prováděl další akvizice soudobé i starší literatury.²⁵

Jazykové učebnice a slovníky doplňují Nerudův zájem o kulturu a literatury dalších prostředí. Přesvědčivě dokazují vůli (jakkoliv proměnlivou) jejich majitele o kulturní emancipaci z prostředí jazykově německého, jehož limitů – přes velkou míru respektu – si byl vědom. Přemíra práce a snad i některé osobní dispozice nicméně způsobily, že bezpečnou znalost cizích jazyků lze – aspoň na základě předběžné analýzy knihovni sbírky – konstatovat u němčiny. Základní konverzační znalosti francouzštiny a italštiny lze ale předpokládat. Rusky dovedl Neruda aspoň přinejmenším číst, polsky četl jistě s hlubším porozuměním. Ze zajímavých proveniencí vybírám: *Nowy słownik kieszonkowy polsko-niemiecko-francuzki*, 1805 (s přípisem „*Tę książkę dostalem w dar od wuja mojego Jana Świętopelka Presla. W Pradze Czeskiej w 1847 H. B. Schneider*“, razítkem „*Akademický Spolek Jungmann*“²⁶; u *Neues Kriegs-, Ingenieur- und Artillerie Wörterbuch*, 1800 jsem identifikoval mladistvý podpis „*Johann Neruda*“, a proto nadhazuji možnost, že knihu zdědil po otci, účastníku bitvy u Lipska a tažení do Francie („až po Lyon“, jak později v *Národních listech* 13. 7. 1884 psal); v jazykové učebnici italštiny: *J. Frühauf's, Italienische Sprachlehre* (1863) existuje oválné razítko „*Národní kněhkupectví E. Petřík v Praze*“, kniha je nicméně nerozřezána). Konečně je třeba uvést některé kalendáře (např. Svatováclavský, divadelní schematismy²⁷, adresáře apod.).

O dosavadním využití Nerudovy knihovny lze jen spekulovat. Například Jan Kabelík, Oktavian Wagner a Arne

Novák, kteří se zabývali komparativním studiem Nerudovy tvorby s literaturou německou, o knihovně přímo nehovoří. Dá se přitom předpokládat, že knihovna byla pro „vážné“ zájemce k dispozici. O generaci mladší Karel Polák, který zevrubně analyzoval Nerudův vztah k Heinovi a posléze k celé německé literatuře, knihovnu jako zdroj uvádí²⁸. Rovněž lze počítat s tím, že vydavatelé Spisů Jana Nerudy (1951–1973, celkem 39 svazků) mohli některé údaje čerpat právě z Nerudovy knihovny, Miloslav Novotný i Karel Polák se na vydávání *Spisů* podíleli. Podrobnější průzkum rozsáhlé sekundární literatury jistě podkryje další stopy po užívání tohoto unikátního pramene.

Jak již dříve konstatoval v tomto příspěvku po právu několikrát zmiňovaný Miloslav Novotný, Nerudova knihovna není knihovnou sběratele či bibliofila, ale poměrně věrně zrcadlí Nerudovy zájmy profesní (zejména novinářské) a rozsáhlé náklonnosti kulturní a literární se svérázným smyslem pro humor. Jak je snad z předcházejícího popisu patrné, studium Nerudovy knihovny je důležité nejen pro další literárněhistorické bádání týkající se jednak osoby majitele, ale i vůbec pro dějiny žurnalistiky, zejména pak literární a divadelní kritiky a kulturní publicistiky druhé poloviny 19. století v českých zemích. Zvláště názorně totiž Neruda ve své zachované knihovně (jistě různým, nerovnoměrným způsobem) zanechal po sobě takřka nezhodnocenou aktivitu čtenářskou, která se ale dosud omezovala jen na vyhodnocování přímých zmínek v jeho rozsáhlém publikovaném (částečně i rukopisně zachovaném) díle. O to více je však třeba ji zhodnotit jako další závažný doklad nejen k analýze politického a kulturního (včetně literárního) hodnotového kánonu stávajícího, ale též ke konstruování kánonu nového, včetně praktik inkluзивity a exkluzivity. Nerudova privilegovaná skupinová i osobní pozice v předním českém politickém deníku (navíc v době převratných politických, sociálních, hospodářských a kulturních proměn českých zemí) činí jeho příspěvek ke komplexní problematice společenských hodnot a funkcí tohoto kánonu ještě naléhavější. Důležitou otázkou po Nerudově medializaci tohoto kánonu (prostřednictvím celé řady publicistických žánrů, zejména fejetonu), k jehož zdrojům podstatným způsobem může přispět i analýza jeho zachované knihovny, nebudou moci budoucí historikové a historičky českého novinářství zkrátka obejít.

²⁵ Snad se to týká např. polemického spisu *Die Schaden in der literarischen Production Deutschlands*, 1879 (na obálce knihkupecké razítko „*Theobald Grieben. Berlin*“).

²⁶ Jak je patrné z Nerudova medailonku Josefa Boleslava Podstránského, uveřejněného v *Humoristických listech* 24. 1. 1890 (knižně NERUDA, Jan. Josef Boleslav Podstránský. *Podobizny* 4. Vyd. Miloslav Novotný. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 92–94, zde s. 92), právě u něj si půjčoval slovníky Neruda jako student. Mohl se tento spis dostat do jeho knihovny právě odtud?

²⁷ I ty se stávaly tématem Nerudovy rozsáhlé fejetonistiky, srov. fejeton Suchá procházka po mokré Praze (*Národní listy* 11. 6. 1871), kde využil Erbenův autentický ukazatel ulic i náměstí... (Knižně vyšlo ve svazku NERUDA, Jan. ...In *Drobné klepy*. 2. Vyd. Věra Vrzalová – Jarmila Sirotková. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, s. 246–248).

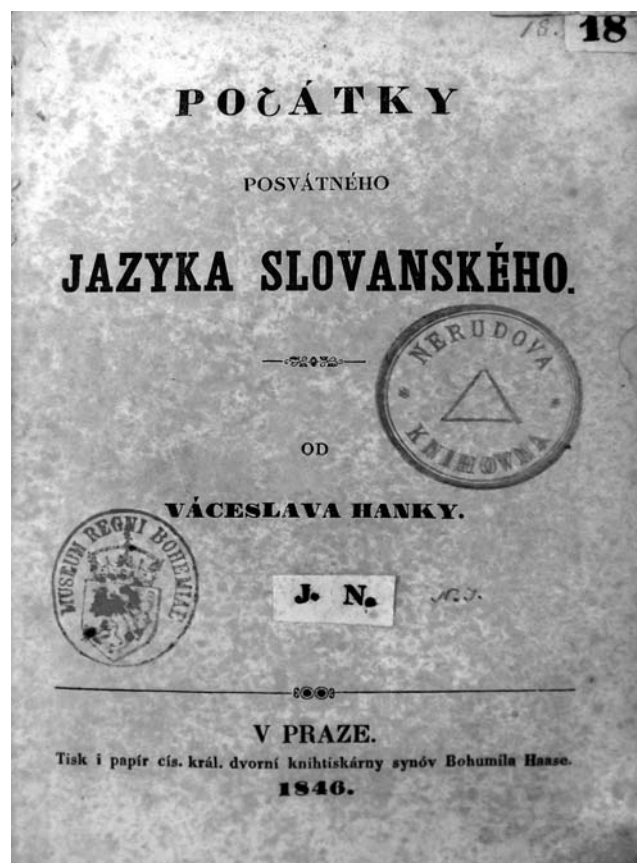
²⁸ POLÁK, Karel. Nerudův vztah k Heinovi I. *Časopis pro moderní filologii* 21, 1935, s. 38–44, 162–172, 273–282 (odkaz na využití Nerudovy knihovny uveden zde na s. 39, pozn. 3). Studie dále pokračuje pod názvem: Nerudův vztah k Heinovi II. *Časopis pro moderní filologii* 22, 1936, s. 40–45, 159–167, 253–263, 335–338.

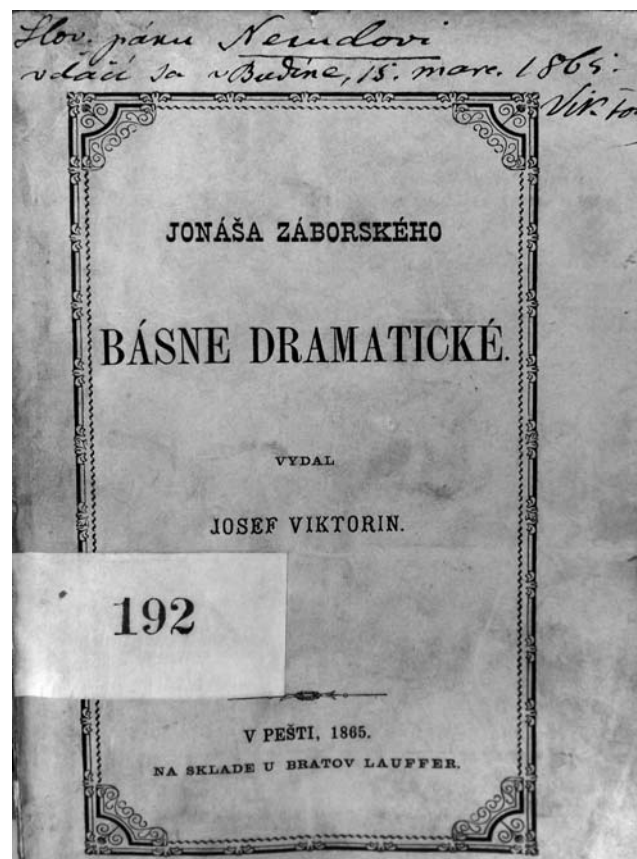
208

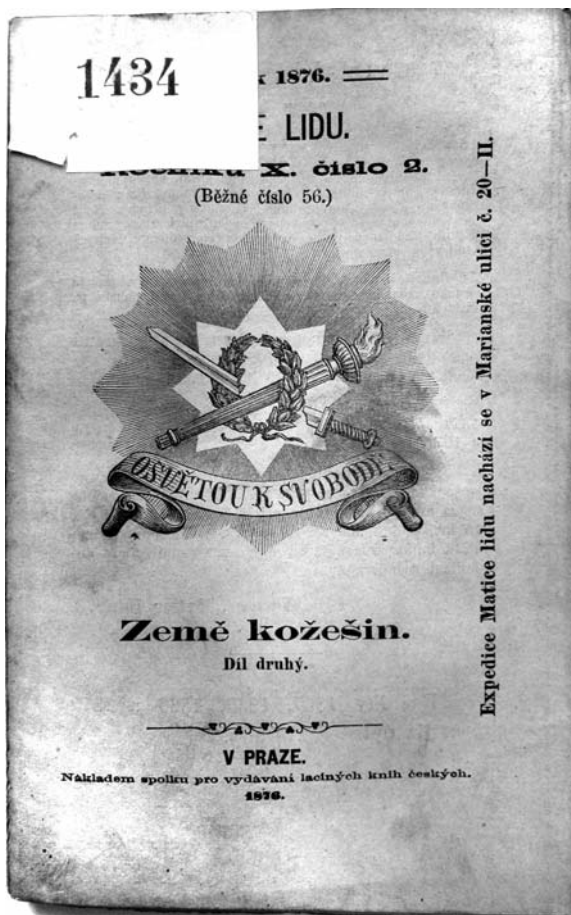
Léon Grellepois. Škola francouzské konversace. Praha 1869. S přípisem: „Slavné redakci Národních listů L. Grellepois“. Knihovna Národního muzea, sign. Neruda 208

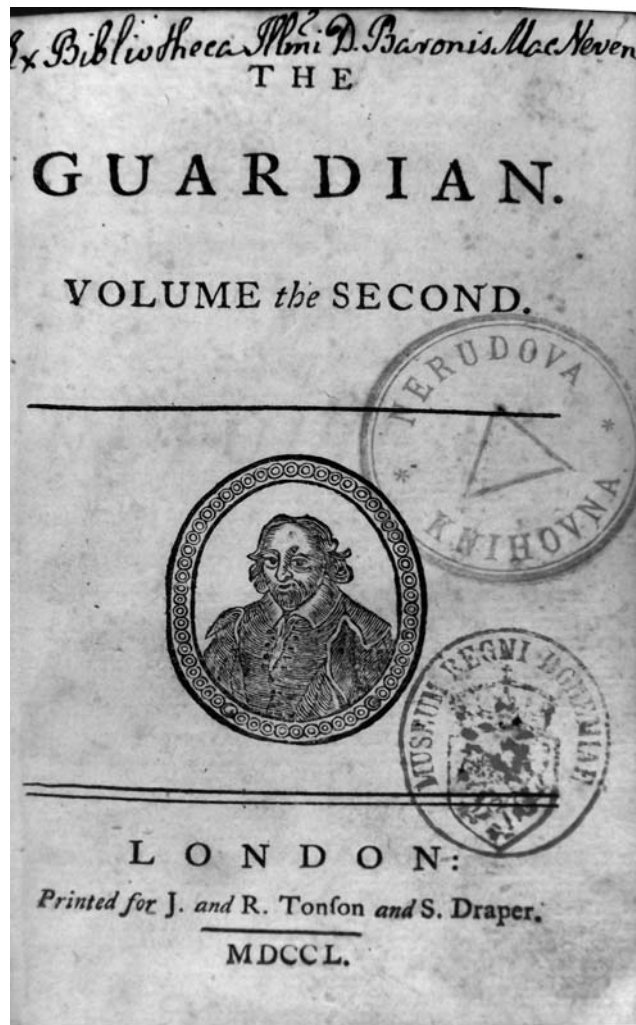
Počátky posvátného jazyka slovanského od Václava Hanka. Praha 1846. Na titulní straně původní Nerudův exlibris „J. N.“, tužkou „N. J.“, s razítky „Museum Regni Bohemiae“ a „Nerudova knihovna“, v pravém rohu nalepena signatura (?) „18“. Knihovna Národního muzea, sign. Neruda 225

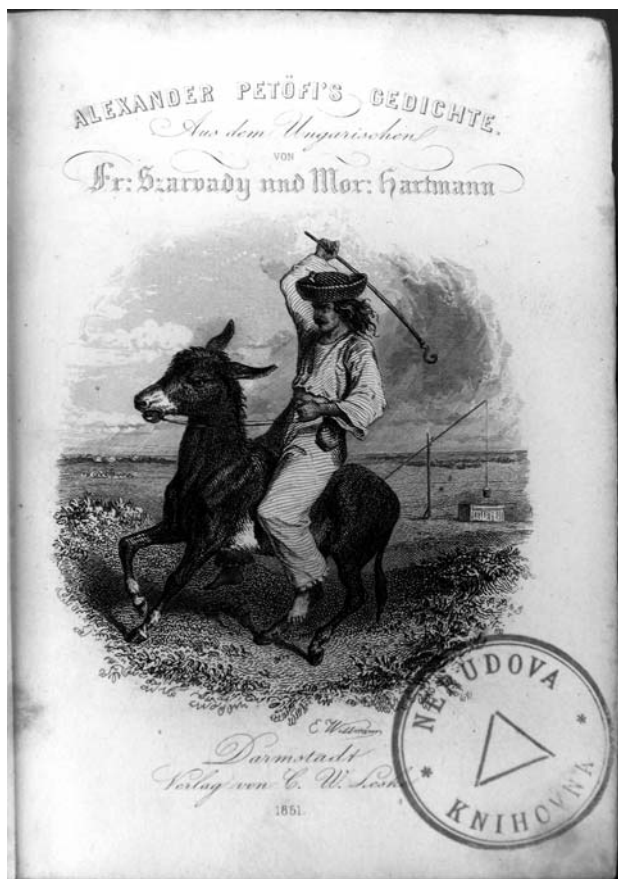
Jonáša Záborského Básne dramatické. Vydal Jozef Viktorin. V Pešti 1865. S dedikací editora na obálce „Slov. pánu Nerudovi vďaka sa v Budine, 15. marc. 1865 Viktorin“. Knihovna Národního muzea, sign. Neruda 192

Obálka druhého dílu překladu knihy Julese Verna *Země kožešin* vydaného roku 1876 Maticí českou. Knihovna Národního muzea, sign. Neruda 1434

The Guardian. Volume The Second. London (...) MDCCL. S přípisem „Ex Bibliotheca Illmi [?] D. Baronis Mac Neven“, razítky „Museum Regni Bohemiae“ a „Nerudova knihovna“. Knihovna Národního muzea, sign. Neruda 234

◊ *Alexander Petöfi's Gedichte. Aus dem Ungarischen von Fr. Szarvady und Mor. Hartmann. Darmstadt 1851. Na předšádce vlastnická poznámka „R. Mayer“, na titulním listě s razítky „Museum Regni Bohemiae“ a „Nerudova knihovna“. Knihovna Národního muzea, sign. Neruda 283*